

Cadrul teoretic și terminologia

Fundamentele teoretice culturale ale cercetării

Cunoașterea colectivă și sensul comun

Din punctul de vedere al cercetării prezente, cea mai importantă funcție a memoriei constă în asigurarea (formarea și întreținerea) legăturii dintre generații, respectiv a celei dintre membrii societății contemporane. Memoria reprezintă o comunicare între generații. În consecință, dacă privim figurile studiate ale memoriei ca o legătură permanentizată între prezentul și trecutul unei societăți, respectiv ca urme ale procesului care generează și leagă diferitele planuri temporale, atunci nu trebuie să uităm nici faptul că această comunicare are loc în cadrul culturii și este generată de cultură.

În încercarea de a surprinde această dimensiune și acest aspect spațial al comunicării interculturale, se impune următoarea constatare de mare importanță: cultura este cea care oferă bazele conviețuirii sociale pe un anumit teritoriu. În acest sens, cultura reprezintă un anumit sistem de cunoștințe comune ale membrilor societății. Teoria cognitivă a culturii, care definește cultura ca un sistem de cunoștințe, și-a câștigat legitimitatea tocmai prin studierea acestei categorii esențiale. Analiza cunoașterii culturale a devenit indispensabilă pentru înțelegere tocmai pentru că, în această concepție, comportamentul social al indivizilor este reglat de familiaritatea cu respectiva cunoaștere și de stăpânirea acesteia: „Cultura reprezintă un sistem de cunoștințe care ne oferă diferite concepții, «teorii» și explicații ontologice referitor la lumea noastră (în sensul fizic și în cel social), care orientează și determină acțiunile, precum și regulile acționării umane.” (Niedermüller 1994: 105-106). În acest sens, „cultura nu înseamnă modul de viață, nici doar un oarecare sistem de comportamente sau simpla mulțime a fenomenelor (culturale), ci un sistem de cunoștințe și de cunoaștere similar competenței lingvistice (sau care poate fi comparat cu această competență)” (Niedermüller 1994: 106). În această accepțiune, *cunoașterea culturală* (*cultural knowledge*)³ denotă cunoașterea stăpânită în comun de membrii societății. Este vorba despre un sistem de cunoștințe care, pe baza categoriilor saussuriene de *langue* și *parole*, ar putea fi descris în termenii cunoașterii colective și ai uzului individual. Această concepție antropo-

3 Roger M. Keesing tratează sintagma împreună cu cea de *cunoaștere lingvistică* (*linguistic knowledge*): cultura însăși constă în cunoaștere, iar distribuția și uzul cunoașterii diferă (pot să difere) de la un individ la altul și de la un context social la altul (Keesing 1979: 15–20).

logică cognitivă este deosebit de importantă din punctul meu de vedere, deoarece consideră ca determinantă stăpânirea comună a cunoașterii și a culturii sau, cu alte cuvinte, concepe cunoașterea colectivă în raport cu și în termenii cunoașterii individuale.⁴ Reprezentarea acestui sistem de cunoștințe este influențată, pe de o parte, de reprezentarea lingvistică (cunoașterea este articulată prin intermediul limbajului), pe de altă parte, sistemul de cunoștințe se organizează pe marginea categoriei acțiunii umane (cunoașterea este reprezentată prin intermediul unor acțiuni concrete), însă se manifestă într-un mod și în forme care nu sunt conștiente (Keesing 1979: 17-21).

Turnura interpretativă a teoriei antropologice a culturii, care acordă o atenție deosebită procesului de construcție a realității (socioculturale), a așezat categoria *semnificație/simbol* în centrul teoriei și în prim-planul cercetărilor. În același timp, „a refuzat acea teză a antropologiei cognitive potrivit căreia cultura ar fi un «ceva» situat în capul oamenilor. În loc de aceasta, a desemnat *praxisul* ca elementul de viață natural al culturii [subliniere în original]” (Niedermüller 1994: 109).⁵ În consecință, surprinderea și cercetarea *semnificațiilor culturale* (*cultural meanings*) nu este posibilă în sine, căci semnificațiile pot fi descrise și interpretate numai prin intermediul acțiunii cotidiene sau al acțiunilor individuale și sociale care pot fi observate. Mary Douglas folosește în acest sens conceptele de *cunoaștere implicită*, *semnificații implicite* (*implicit meanings*) (cf. Douglas 2003). Indivizii produc semnificații culturale și cultura însăși nu este altceva decât un sistem de semnificații. Potrivit lui Clifford Geertz, „omul este un animal suspendat în plasa de semnificații țesută de el însuși. Din punctul meu de vedere, cultura este această plasă, iar analiza culturii [...], o știință de tip interpretativ, care pleacă pe urmele semnificației” (Geertz 2001a: 196). Conceptul de cultură este specificat prin intermediul unei observații suplimentare a lui Geertz, potrivit căreia cultura „înseamnă modelele întruchipate în simboluri, mediate istoric; acel sistem exprimat prin forme simbolice al concepțiilor moștenite, cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, respectiv prin care își stabilesc și își dezvoltă cunoașterea și atitudinile referitoare la viață” (Geertz 2001b: 74).

Cultura ca eveniment

Prin urmare, această abordare antropologică interpretativă definește cultura ca un eveniment sau un ansamblu de „semnificații intersubiective” produse de societate și asociază cultura cu *praxisul*. În formularea sintetică a lui Niedermüller Péter, „aceasta înseamnă că semnificația culturală și cultura însăși există în măsura în care oamenii le produc, le reproduc și le redefinesc în mod continuu. Așadar, în această abordare, *praxisul* uman reprezintă un proces infinit, care generează și recrează semnificații culturale fără încetare, respectiv care pune mereu în acord semnificațiile în cadrul procesului neîntrerupt al vieții cotidiene. Cu alte cuvinte, cultura reprezintă ceva mai mult decât simpla cunoaștere; aceasta se constituie din cunoașterea unor fapte și din deținerea unor cunoștințe, din capacitatea aplicării unor reguli, precum și din realizarea, în ansamblu, a unor fapte, cunoștințe și reguli, din *praxis*.” (Niedermüller 1994:

4 Pentru abordarea cognitivă a teoriei antropologice a culturii, vezi Niedermüller 1994: 105–108.

5 Referitor la conceptele de *cunoaștere*, *simbol*, *semnificație*, vezi Niedermüller 2008: 432–434.

111.) Scopul cunoașterii antropologice constă în înțelegerea și în interpretarea unei alte culturi – respectiv, în cazul cercetătorului care își desfășoară activitatea în cadrul propriei sale societăți, a propriei culturi –, în explorarea și analiza structurilor de semnificație.

Din perspectiva cercetării de față, relevanța socială și culturală le revine lucrurilor pe care indivizii și grupurile le relevă, le prezintă și le reprezintă, le fac cunoscute public și le relatează despre sine. „Această lume poate fi surprinsă în primul rând prin intermediul praxisului sau al acțiunilor care se constituie social, deoarece lumea constă din praxisul intersubiectiv care conține și generează semnificațiile comune; a face abstracție de acest fapt, a-l «ilustra» din exterior și a construi o strategie de cercetare independentă de el reprezintă o absurditate ontologică.” (Niedermüller 1994: 100; autorul prezintă opinia lui Charles Taylor.)⁶

Cercetările mele clujene își propun să ofere o anumită interpretare a societății. În cadrul acestor cercetări, privesc eforturile permanente de organizare a memoriei colective, actele de constituire a memoriei (producerea memoriei) și practicile comemorative (folosirea memoriei) ca pe o modalitate de funcționare, un praxis și o manifestare publică a societății (locale). Încercarea mea vizează înțelegerea societății orașului, care se conturează prin intermediul evenimentelor și al seriilor de evenimente, respectiv analiza și interpretarea – nicidecum definitivă – a proceselor, dat fiind faptul că cercetarea culturii sau, cu alte cuvinte, a „documentului reprezentat” nu este altceva decât o experimentare continuă cu iluzia definitivului, cu caracterul neterminat al înțelegerii (al cunoașterii, explicației și interpretării) și cu justetea convingerii.⁷

Memoria ca și construct social

Deoarece consider că elementul natural al culturii este praxisul, atribui o importanță deosebită diferitelor acțiuni și acte individuale și sociale. Astfel, ader la concepția acestor cercetători care privesc memoria ca pe un ansamblu de semnificații care se desfășoară în cadrul diferitelor comunități, respectiv interpretez discursul despre trecut ca fiind un proces și un eveniment, un tip de interacțiune socială.

Față de spontaneitatea amintirii individuale, memoria și comemorarea structurează societatea și impun organizarea care se desfășoară în cadrul societății. Astfel acestea au propriile locații, obiecte și actori specifici, se constituie și se modifică drept vectori ai unor semnificații și relații de semnificație (ideologii, mecanisme), ca rezultate ale contextelor sociale, politice și culturale pe care le și influențează la rândul lor.

Pentru definirea memoriei comunităților, respectiv pentru identitatea sau similaritatea acestora există numeroase definiții și termeni tehnici. Terminologia în cadrul literaturii de specialitate pentru desemnarea formelor sociale ale cunoașterii este ur-

6 De asemenea, în cadrul cercetării sale asupra obiceiurilor populare maghiare, Verebélyi Kincső a identificat forma de existență a acestora în praxis (cf. Verebélyi 2005b: 22–37).

7 Pentru a-l cita din nou pe Clifford Geertz, „practicarea etnografiei seamănă cu situația în care încercăm să descifrăm un manuscris (în sensul încercării de «a elabora o anumită lectură») străin, neclar și plin de enigme, contradicții, corecturi suspecte și comentarii tendențioase, redactat însă nu cu semnele grafice tradiționale, ci cu exemplele efemere ale comportamentului structurat” (Geertz 2001a: 202).

mătoarea: memoria colectivă, memoria culturală, memoria socială, memoria istorică, memoria politică, memoria rasei, memoria oficială, memoria vernaculară, memoria populară etc. Denumirile enumerate presupun ipoteze de cercetare, deschid perspective și orizonturi de interpretare diferite. Pe parcursul cercetării de față, în acord cu caracterul majorității surselor, folosesc conceptul de *memorie culturală* sau, în unele cazuri, în vederea sublinierii cunoașterii colective, sintagma *memorie colectivă*.

Pentru definirea instituțiilor și a grupurilor sociale care se ocupă de supravegherea, conservarea și organizarea memoriei am rezervat sintagmele de *cadru social* și *elită comemoratoare*.

Utilizez *exteriorizarea* și *spațializarea memoriei* ca noțiuni operative care asistă în sublinierea și înțelegerea faptului că societatea își înregistrează, își prezintă și își relevă ideile despre propriul trecut. Pentru surprinderea instituțiilor, a obiectelor și a manifestărilor ritualice ale memoriei utilizez sintagma *locuri ale memoriei*. În anumite cazuri, folosesc sintagmele *corpus al memoriei*, *semn comemorativ* și *obiect comemorativ* pentru desemnarea reprezentărilor obiectuale ale memoriei.

Consider conceptele de *comemorare*, *ceremonie*, *rit* și *celebrare* importante pentru surprinderea folosirii memoriei și a retrăirii trecutului de către comunitate.

Întrucât în interpretarea mea comemorarea reprezintă un act social și trimite la comunicarea socială, comemorarea este asociată (în mod inevitabil) cu diferite ideologii și subtexte politice. Pentru desemnarea și înțelegerea proceselor contextuale folosesc conceptul de *discurs*.